

MICUL ECRAN ȘI MARELE REPERTORIU

N-a spus-o nimeni răspicat și sub semnătură, dar plutește în aer, difuză, ideea că televiziunea constituie, sau ar trebui să constituie un nobil și civilizat divertisment, un deconectant spiritual, și atât. E drept că și ponderea pe care o deține uneori, în cadrul programului de televiziune, divertismentul (muzica ușoară, varietățile, emisiunile sportive de largă audiență etc.) conduce la această opinie. Poate că funcția deconectantă a televiziunii este tot atât de însemnată ca și aceea instructiv-educativă și cultural-artistică. Orice unilateralizare ar echivala, aici, cu o invitație la infirmitate. Și orice exces, într-o direcție sau alta, ar disproporționa și micșora eficiența televiziunii. Un meci sau două de fotbal pe săptămână sînt realmente o desfătare pentru cine agreează fotbalul și, evident, cînd fotbalul e spectacol autentic și nu „adormirea Maicii Domnului” — cum ar spune Eugen Barbu. Dar șapte-opt meciuri pe săptămână ar fi de-a dreptul obositoare și, încetul cu încetul, chiar cei mai pasionați iubitori de sport ar părăsi televiziunile pentru a-și vedea de alte îndeletniciri. Un spectacol sau două de teatru într-o săptămână (bune, interesante) sînt un veritabil festin spiritual. Șapte spectacole de teatru ar provoca indigestie chiar și cronicarilor dramatici. Teatrul însuși, cînd se produce la televiziune sau pe scenă, trebuie să țină seama de dubla funcție a difuziunii artei: și repertoriul își dobîndește diversitatea nu numai pe baza calculelor contabilcești (vai, adesea hotărîtoare!), dar și pe baza calculelor artistice, căci există și trebuie să existe, alături de teatrul profundelor pasiuni și idei, un teatru-divertisment, un teatru de strictă reactivare fiziologică, de relaxare a spiritului.

Am stăruit atîta asupra dublei funcțiuni a televiziunii și, implicit, a repertoriului de teatru televizat, deoarece se pare că ea a început să devină și o preocupare a creatorilor de aici. Montarea tragediei lui Euripide, *Troienele*, în versiunea lui Sartre, a consemnat apropierea micului ecran de marele repertoriu universal. Într-un moment în care majoritatea zdrobitoare a teatrelor ezită să se „aventureze” în teritoriul nemuritoarelor valori dramatice ale antichității (neîncedare în capacitatea interpretativă a colectivului de creație? neîncedare în capacitatea perceptivă a publicului? prea mare încredere în filozofia pragmatică a minuiților de mașini adunătoare și înmulțitoare de cifre?), televiziunea cutează totuși să facă dreptate repertoriului clasic¹. Reprezentarea *Troienelor* în fața citorva milioane de spectatori este, așadar, nu numai un act de cultură, dar și un act de dreptate, de restituție istorică și artistică.

Troienele au avut o primire contradictorie în rîndul spectatorilor. Unii, dominați de tabietul duminical, au închis televizoarele, refuzînd să se „indispuună” tocmai duminica, zi de destindere, iar din punct de vedere telegenic, de fotbal, „varietăți” și „dialog la distanță”. (Poate că programarea unor astfel de spectacole ar trebui să țină seama și de dispoziția spectatorilor, de psihologia — deloc neglijabilă — a „zilei de odihnă”...) Alții, din cîte știm, foarte mulți, au întîmpinat cu o reală satisfacție prilejul rarism

¹ În acest sens, este exemplar repertoriul teatrului radiofonic care, cincisprezece săptămîni la rînd, a prezentat cincisprezece „spectacole” Shakespeare, în distribuții dintre cele mai alese, încă un semn că teatrul românesc contemporan dispune de mijloacele și posibilitățile artistice de a explora decise zonele înalte ale dramaturgiei universale.

ce li se oferea de a relua contactul cu marea dramaturgie a lumii. Prin urmare, un imens amfiteatru imaginar, cu un invidiabil număr de spectatori, a asistat la această premieră sui-generis a tragediei lui Euripide-Sartre, a urmărit trista soartă a femeilor Troiei și procesul necrutător pe care cei doi scriitori, despărțiți prin mai bine de două milenii, l-au intentat războaielor și cruzimii.

Fără îndoială că și în rîndul spectatorilor care au acceptat tragedia chiar duminică, reacțiile au fost contradictorii; spectacolul purta, ca să spunem așa, aceste reacții în propriul său pîntec — prin Euripide și prin Sartre, prin concepția regizorală și prin interpretarea actorilor, prin adaptarea la tehnica televiziunii și prin folosirea unor sugestii șocante. A fost în orice caz un spectacol discutat și disputat, indicîndu-se dacă nu al valorii lui integrale, oricum al binevenirii lui, al capacității de a agita opinii, de a suscita patimi intelectuale.

Fără Eschyl, Sofocle, Euripide, fără Seneca, peisajul teatrului este mai sărac, iar contactul publicului cu arta dramatică este incomplet și discontinuu. Lipsște tocmai ceea ce s-ar putea numi prototipologia caracterelor, a sentimentelor și a conflictelor, acea lume primordială a scenei, în care își are obîrșia drama tuturor timpurilor, de la Shakespear la Arthur Miller. Lipsesc deci arhetipurile teatrului universal. Cu *Troienele* s-a demonstrat că nu există bariere de înțelegere în drumul spre marele repertoriu universal, că obstacolele pe care multe teatre și le creează în această direcție sînt subiective sau artificiale. Și s-a mai demonstrat ceva: că avem forțe actricești, inclusiv în rîndurile generațiilor tinere de interpreți, în stare să dea o existență nouă rolurilor-gigant ale tragediei antice.

Descoperim în *Troienele*, în stare genuină, cîteva din motivele fundamentale ale dramaturgiei și, evident, nu numai ale dramaturgiei: motivul libertății, al dezrădăcinării, al intoleranței, al speranței, al deznădejdiei, al fidelității, al revoltei, al damnațiunii, al solidarității, al îndoielii etc. Euripide, „cel mai tragic dintre poeți“, cum l-a numit Aristotel, construiește în *Troienele* o tragedie cu totul aparte, structurată nu pe destinul marilor individualități, ci pe destinul unei mulțimi, ceea ce a convocat poate, în primul rînd, spiritul lui Sartre. Personajele tragice sînt mulțimile, sînt învinșii Troiei.

Fatalitatea și divinitatea își au partea lor în geneziologia dramei, dar responsabilitatea directă, proximă, revine oamenilor. Războiul este o calamitate, o oroare, tocmai fiindcă este făcut de oameni; zeii sînt vanitoși, capricioși, oamenii sînt însă deliberat cruzi, intoleranți, culpabili. Răul este existențial (spune Sartre, dar și Euripide), decurge din egoism, din spaimă, din lășitate. Grecii învingători șterg Troia învinsă de pe suprafața pămîntului, îi ucid pe toți bărbații Troiei, iar pe femei le duc în sclavie, îl omorîă pe micul Astyanax, ultimul din spița conducătorilor cetății, pentru că le este teamă de răzbunare, pentru că sînt lași, pentru că sînt conștienți de crimă.

Un curent raționalist (mult disputat în cazul lui Euripide, dar și în cazul lui Sartre) circulă în plasma acestei tragedii, o dezicere fermă de fatalitate în favoarea unei reinterpretări raționale a ființei umane și a acțiunilor ei. Hecuba, figură centrală a tragediei, desfide pe Elena, care, încercînd să se dezvinovățească în fața lui Menelaos, invocase voința divinității: „Cînd oamenii înnebunesc de dragoste, nu știu să-și recunoască nebulia și-i dau numele de Afrodita“. Euripide, indiscutabil înrîurit de sofisti, receptiv la filozofia scepticilor, nu șovăia să pună la îndoială, dacă nu existența, cel puțin cognoscibilitatea puterii divine. Pentru prima oară în istoria poeziei tragice, Zeus capătă un conținut nou, surprinzător, intră într-o altă ordine a conștiinței umane: „Tu, cel necunoscut — spune Hecuba — cel ce nu poate fi cunoscut, omniprezentul, Zeus, oricine ai fi, Lege a firii sau Rațiune a omului...“ Sartre fructifică îndoiala lui Euripide, amplifică semnificația scepticismului revoluționar care-i tira pe zei în fața judecății oamenilor, protuberează sensurile iconoclaste și trasează o parabolă în timp, care conferă textului euripidian o inflexiune profetică. Tot Hecuba, într-o explozie de luciditate și revoltă paroxistică, adresează o cumpălită apostrofă Olimpului: „Și peste două mii de ani numele nostru va fi pe toate buzele. dreptate se va face gloriei noastre și nedreptății voastre prostești. Și nu veți putea face nimic, căci și voi veți fi morți de mult, voi, cei din Olimp, întocmai ca și noi. Și acum trăsniți-mă! Lașilor!“ Zeii însă nu sînt de părerea Hecubei. (Aici, Sartre a accentuat dualitatea lui Euripide.) Oamenii sînt cei care vor pieri, și vor pieri nu numai fiindcă sînt muritori, dar și fiindcă nu știu să trăiască. Nu zeii, ci războaiele, dușmănia, cruzimea, rapacitatea sînt factorii care amenință umanitatea. În epilogul tragediei (regretabil omis din spectacol), Poseidon răstoarnă profeția Hecubei: „Războiți-vă, muritori fără minte, pîrjolii ogoare și cetăți, violați templele, mormintele și chinuiți-i pe învinși. Pînă la urmă, veți crăpa cu toții“. Este aici o filozofie sumbră, defetistă, o retragere pasivă în fața destinului? Sau, mai curînd, este vorba de o lecție etică, de un avertisment adresat oamenilor, de o chemare

patetică de a-și trăi viața demn, imaculat, de a prețui cum se cuvine scurta și miraculoasă trecere prin existența terestră? Nu știm, deși înclinăm să credem în cea de-a doua ipoteză. Tulburătorul final — dacă ar fi intrat în spectacol — îl vedeam interpretat în orice caz ca o invitație înțeleaptă la înțelegere și stimă interumană.

Dincolo de stratul filosofic remarcabil al *Troienelor*, care pune în dezbatere probleme ale vieții și morții, fericirii și libertății, dragostei și urii, credinței și îndoielii, se află miezul dramatic, lipsit total de intrigă (deși Euripide era un maestru al intrigii, al loviturilor de teatru), simplă juxtapunere de scene terifiante, înșirare de orori și nenorociri inimaginabile, tablou impresionant al dezastrului provocat de înfringerea înfloritoare a cetății. E un permanent strigăt de deznădejde, strigătul demnității ofensate, al durerii fără speranță, al despărțirii definitive de cei dragi, de pământul patriei, de mormintele eroilor, de gloria apusă a Troiei. Este, dacă vrei, treapta cea mai de sus a tragicului, deoarece se implică destinul unui întreg popor. Euripide a atins în *Troienele* esența sentimentului tragic, căci aici nu există un echilibru posibil, realizat în alte capodopere ale antichității prin credința în forța justițiară a zeilor și resemnarea în fața fatalității implacabile. Aici, tragicul este absolut, el se naște din ființa umană, din conflictul dintre oameni, și nu din conflictul om-divinitate, iar răzbunarea zeilor împotriva invadatorilor nu va putea repara nimic, va veni tardiv și inefficient. Nu întâmplător este faptul că Sartre a intuit în această neobișnuită tragedie actualitatea ei acută, capacitatea extraordinară de a circumscrie drame ale contemporaneității, coordonatele unei tragedii moderne. Omenirea, umilită de resurecția bestialității, decimată de genocidul fascist, va trebui să găsească în această operă a celui mai lucid dintre poeții tragici ai Eladei o oglindă a crincenelor încercări prin care ea însăși a trecut, dar și un suport spiritual în lupta împotriva răului.

Din toate aceste motive (la care trebuie adăugată colosala frumusețe a textului, transpusă în românește cu sobră expresivitate de Radu Popescu), sîntem îndreptățiți să considerăm cu respect și satisfacție spectacolul televiziunii. În plus, am avut, cu prilejul acesta, revelația unor deosebite talente de tragezieni: Olga Tudorache (Hecuba). Gina Patrichi (Andromaca), Valeria Seciu (Casandra), talente care ar trebui să nu piardă legătura cu marile roluri tragice. În ceea ce privește concepția regizorală a spectacolului (Petre Sava Băleanu) s-au observat lipsa de unitate și anumite sublinieri excesive. Într-adevăr, în raport cu interpretii principali, masa troienelor a apărut cumva străină, inadecvată, fiind flagrante deosebirile în munca regizorului cu actorii. S-a lucrat prea puțin, superficial cu ansamblul și, de aici, destule discordanțe și hiaturi în tensiunea spectacolului. Nici hibridul vestimentar nu credem a fi servit ideea spectacolului, grație toare prin ea însăși; apăsările, îngroșările, violența amestecurilor de epoci au dat o notă stridentă. Sartre făcuse destule pentru aducerea lui Euripide în actualitate; nu mai era nevoie ca spectatorii să fie „trași de mincă”... În această privință, apelul la o operă de talia *Troienelor* impunea din partea realizatorilor mai multă răspundere artistică. În general, contactul cu marile valori spirituale ale umanității nu trebuie lăsat la voia inspirației nude, oricît de ispititoare ar apărea interpretului.

Dar să nu uităm că este totuși primul spectacol de televiziune care aspiră la piesele cele mai dificile ale repertoriului universal. Exagerările și scăderile regizorale sau scenografice sînt, poate, inerente unui debut temerar. Nici neglijențele mai mari sau mai mici și nici naivele sublinieri nu ne vor face să trecem cu vederea acele partituri admirabil interpretate de actori, portretele excelente pe care aparatul le-a realizat unor personaje ca Hecuba, Andromaca, Casandra, Talthibios (interpretat cu subtilitate de Ion Marinescu).

Mai presus de toate, e bine că geniul bimilenar al tragediei s-a reîntîlnit, prin intermediul micului ecran, cu marele public iubitor de teatru din țara noastră.